

Тож існує тісний взаємозв'язок між сім'єю і станом, в якому перебуває суспільство. Так, суспільство, а саме його стан, політика, яка в ньому реалізується, безпосередньо впливають на стійкість сім'ї як соціального інституту. У свою чергу, сім'я, що є первинною соціальною «клітиною» суспільства, також вносить свої корективи у його функціонування і розвиток.

Висновки. Українська сім'я на сучасному етапі розвитку суспільства переживає глибоку кризу. Сім'я втрачає свої традиційні функції та цінність у очах сучасників, що веде до зміни суспільних пріоритетів. Щодо шляхів вирішення цих проблем, то можна стверджувати, що на міцність шлюбу впливають як особистісні якості, які формуються значною мірою ще в дитинстві батьками, так і економічні чинники та моральний стан суспільства в цілому. Мудра політика держави може значною мірою укріплювати сім'ю як соціальний інститут. Насамперед – це стабілізація економіки держави, підвищення добробуту громадян, повноцінне забезпечення прав людини, загальнодоступність освіти та медицини, підвищення рівня культури та духовності населення.

Важливим компонентом, який може допомогти знизити рівень розлучень в нашій країні можуть стати школи підготовки до сімейного життя, де молодим людям даватимуть інформацію про подружнє життя, готуватимуть до вступу у шлюб. Таким чином, молодь зможе зрозуміти сутність шлюбу і усвідомити, чи готові вони до такого кроку у своєму житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венгер Г. Феномен дистантної сім'ї / Ганна Венгер // Освіта регіону. – 2014. – №3. – С. 196.
2. Економічна правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news>.
3. Захарченко Є. Вплив соціально-економічних умов життя на сім'ю як соціальний інститут / Є. Захарченко, К. Захарченко, Е. Піддубна // Економіка України. – 2006. – №9. – С.26-33.
4. Конституція України на захисті шлюбу та сім'ї. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.just.gov.ua>.
5. Коваленко Н. Чому в Україні кожна друга подружня пара розлучається? / Наталя Коваленко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25016301.html>.
6. Лукашевич М. П. Соціологія сім'ї: теорія і практика: навч. посібник / М. П. Лукашевич. – К.: ПІК ДСЗУ, 2012 – 186 с.
7. Мороз М. Україна – на першому місці в Європі за кількістю розлучень / Марина Мороз // Інтернет-газета «Експрес». – 23 серпня. – 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://expres.ua/main/2015/08/23/148726-ukrayina-pershomu-misci-yevropi-kilkisty-rozluchen>.
8. Сім'я як соціальний інститут і мала соціальна група. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studopedia.org/10-122124.html>.
9. Черенько Л. Кожна третя сім'я в країні може вважатися бідною / Л.Черенько // Голос України. – 2010. – 21 серпня. – С.6.

Головко Л.

Науковий керівник – доц. Свідерська Г.М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ СТАРОСТІ ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Постановка проблеми. Старість – один із найпарадоксальніших і найсуперечливіших періодів життя. Людина похилого віку постає перед «остаточними питаннями буття» (М. Бахтін) і повинна поєднати можливості глибокого розуміння світу, великий життєвий досвід та фізичні недуги, неможливість активно втілювати в життя все, що може усвідомлюватися.

В період старості з'являються нові аспекти Я-концепції: збереження сенсу життя, орієнтація на відпочинок, відсутність тривалої перспективи, орієнтація на минуле і теперішнє, прийняття факту скінченності власного життя, підготовка до смерті, усвідомлення обов'язку передати життєвий досвід молодшому поколінню. Літня людина живе спогадами і сьогоденням, усвідомлюючи, що простір її майбутнього невпинно скорочується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фізіологічні аспекти процесу старіння та старості, особливості явища довголіття, потенційно можливі терміни людського життя досліджував І.Мечников [2]; психологічні характеристики людей похилого віку, особливості способу життя, ставлення до оточуючих та до самих себе розглянуто у працях О. Толстих, Я. Стюарт-Гамільтона, К. Роцака [6] тощо; соціальні, психологічні та філософські аспекти старечого віку досліджено у працях М.Александрової, Т. Карсаєвської, О. Шаталова [1].

Метою статті є емпіричне дослідження особливостей переживання старості людьми похилого віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, старість — період життя людини після втрати організмом здатності до продовження роду, що триває до смерті. Він характеризується погіршенням здоров'я, розумових здібностей, загасанням функцій організму. Перед цим періодом життя громадяни багатьох країн (жінки — з 55-75 років, чоловіки — з 60-75 років) мають право вийти на пенсію.

Зрозуміло, що у період старості розвиток особистості обумовлює її психічне здоров'я та функціонування. На цьому етапі уявлення людини про себе не є таким цілісним, як у період зрілої дорослості, воно перебудовується у зв'язку зі зміною життєдіяльності. Незважаючи на поширеність негативних уявлень про стан фізичних і розумових якостей в старечому віці, І. Мечников у праці «Етюди оптимізму» вказував: «людина навіть в дуже похилому віці спроможна зберігати розумові здібності, незважаючи на значну фізичну дряхлість» [2, с. 32].

Характеристика особистісних змін у період старості часто пов'язана з відтворенням негативних властивостей, які складають специфічний «психологічний портрет». Як правило, йдеться про зниження самооцінки, невпевненість у собі, незадоволеність собою; страхи самотності, безпорадності, бідності та смерті; дратівливість, відлюдкуватість, песимізм, зниження інтересу до нового і як наслідок – егоїзм, егоцентризм, надто підвищена увага до свого тіла, які зумовлюють дрібязковість, скупість, знижену ініціативність людей похилого віку [7].

З віком у старих людей підвищуються емоційна нестійкість, невротична стомлюваність, невпевненість у собі, внутрішня напруженість. Найбільш різкі зміни в емоційній сфері відбуваються до 60-літнього віку. Відзначається, що люди, які прожили бурхливе, емоційно напружене життя, у старості стають більш спокійними, врівноваженими, такими, що знаходять радість у вузькому сімейному колі [5].

Як зазначає Г. Л. Воронков, характерним емоційним станом людей похилого віку є віково-ситуативна депресія за відсутності скарг. Суб'єктивно людина відчуває важкі, болісні емоції і переживання: пригніченість, тугу, розпач. Характерне почуття провини за події минулого, особиста відповідальність за важкі наслідки, які сталися у житті людини, почуття безперспективності. Знижується самооцінка, змінюється сприйняття часу; для поведінки в цілому є характерними сповільненість, безініціативність, швидка стомлюваність і, як наслідок, різке падіння продуктивності діяльності [4].

Дуже важливо відзначити, що негативні емоційні переживання багато в чому зумовлюють факт, що літня людина зайнята тільки собою, своїми проблемами й хворобами. Це робить більш вираженим егоцентризм літніх людей, їхнє прагнення проектувати свій внутрішній світ на навколишнє. Депресія спотворює розуміння минулого, у зв'язку з цим літній людині починає здаватися, що в минулому не було нічого гарного, цінного, а це заважає позитивній для старості роботі з осмислення прожитого життя [8, с. 159].

Таким чином, емоційні переживання старої людини є унікальними: переживання, пов'язані з думками про смерть, переживання втрати відрізняються від переживань юної або зрілої людини. Переживання ці по суті і формі – не афект, а глибокий сум і туга, що поступово відступає вглиб душі й «проростає» новим змістом і готовністю прийняти все, призначене людині, і з достоїнством до кінця «нести свій хрест».

З метою вивчення психологічних особливостей переживання власне старості людьми похилого віку нами було проведено емпіричне дослідження. Вибірку склали 21 особа (13 жінок і 8 чоловіків) віком від 65 до 74 років, які проживають у Петриківському геріатричному будинку-інтернаті. Діагностичним інструментарієм виступили такі методики: розроблена нами авторська анкета, «Чотириmodalний тест-опитувальник» Л. Рабинович, методика «Шкала самотності» Д. Рассела, Л. Пепла, М. Фергюсона.

Результати анкетування випробуваних дали змогу стверджувати наступне. Усі респонденти стверджують, що потребують соціальної допомоги. Зокрема, майже половина потребує грошової допомоги, також третина з усіх респондентів потребує моральної підтримки, адже задоволеність життям у старості не в останню чергу залежить від матеріального становища. Погіршення фінансових можливостей часто спричинює зниження самооцінки, появу відчуття залежності, депресивних станів. Послабити вплив фінансових проблем на задоволеність життям літньої людини можуть ефективна соціальна політика держави, чуйність, підтримка з боку родичів і близьких [3].

Більшість опитаних стверджують, що їхній емоційний стан задовільний, чверть опитуваних оцінює його як поганий, і лише 13% називає його дуже поганим. Майже половина респондентів стверджують, що потребують психологічної підтримки.

Тільки 28% випробуваних влаштує становище в суспільстві, 36% не змогли відповісти на питання.

Третина опитуваних оцінюють стан свого здоров'я як добрий. 39% - як поганий, це може бути наслідком погіршення фізичного стану, психологічна неготовність до можливих фізичних недуг і хвороб.

На запитання «Чи боїтеся ви смерті?» більшість випробуваних стверджують, що бояться смерті, 38% - що не бояться. Серед причин страху перед смертю 24% назвали неможливість зробити все, що запланували, 21% - страх перед невідомим, 55% - не змогли відповісти на питання.

Щодо сфери задоволення, люди похилого віку віддали перевагу таким аспектам: 54% випробуваним приносить задоволення родина, 42% - внуки, 31% - діти, 29% - улюблені заняття. 43% випробуваних радіють, що можуть займатися тими справами, на які раніше не вистачало часу. Отже, можна стверджувати, що великою радістю на старості є родина, онуки і правнуки. У багатьох бабусь і дідусів налагоджуються з ними дружні стосунки. Ці стосунки часто відіграють домінуючу роль у спонукальній сфері людей похилого віку, дають їм відчуття особистісного та сімейного оновлення, вносять різноманітність в життя, надають йому сенсу, є ознакою довголіття, яким можна гордитися.

Як бачимо, серед переживань людей похилого віку можемо виокремити переживання за власне здоров'я, позитивні емоції, які викликають близькі люди, і страх перед смертю.

Для визначення модальної структури емоційності при спілкуванні з ровесниками і близькими людьми в повсякденному житті та для діагностики рангів базальних емоцій осіб похилого віку під час спілкування, використано «Чотириmodalний тест-опитувальник» Л. Рабинович.

Графічно результати дослідження тривожності випробуваних подано на рис.1.

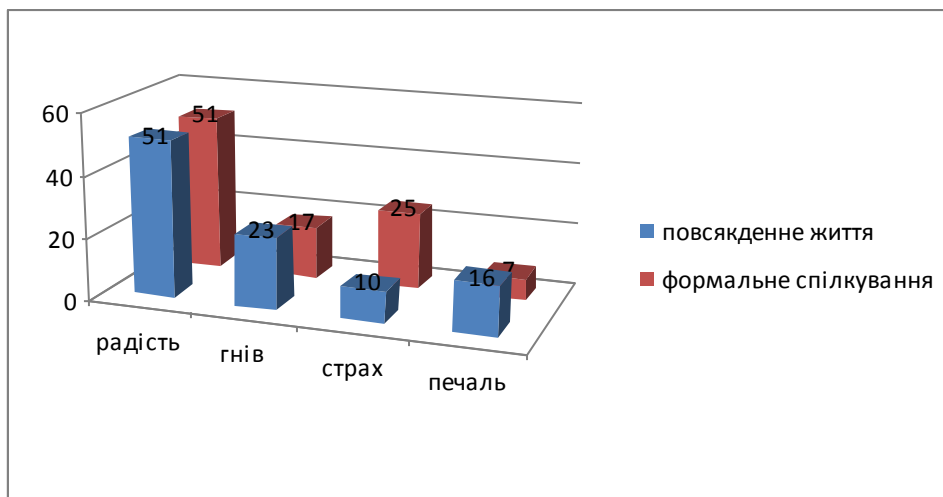

Рис. 1. Результати дослідження домінування емоцій у модальній структурі емоційності випробуваних за методикою «Чотиримодальний тест-опитувальник» Л. Рабинович

Випробуваних, котрі характеризуються станом печалі, більше половини всієї вибірки, проте в формальному спілкуванні випробувані цей стан не виявляють. Емоція гніву в повсякденному житті домінує майже у чверті осіб похилого віку, а в формальному спілкуванні її домінування трохи знижується. Незначно виражене в повсякденному житті випробуваних домінування радості, у формальному спілкуванні показники радості набагато вищі. Інше співвідношення має емоція страху: будучи представленою мінімально в порівнянні з іншими емоціями в повсякденному житті, вона різко зростає в формальному спілкуванні.

Отримані дані свідчать, що домінування радості в повсякденному житті осіб похилого віку має досить стійкі позитивні зв'язки із проявом гніву й негативні зв'язки із проявом печалі. У формальному спілкуванні такі випробувані мають деяку тенденцію до зниженого прояву радості й схильні до прояву печалі. Страх і гнів в «радісних» випробуваних близькі до середнього очікуваного значення. Отже, ці емоції індивідуально варіюють у широкому діапазоні значень і не мають закономірних зв'язків з домінуванням радості в осіб похилого віку. Домінування гніву в повсякденному житті випробуваних деякою мірою пов'язане зі зниженим проявом страху.

Результати дослідження самотності людей похилого віку за опитувальником «Шкала самотності» Д. Рассела, Л. Попелу, М. Фергюсона демонструє рис. 2.

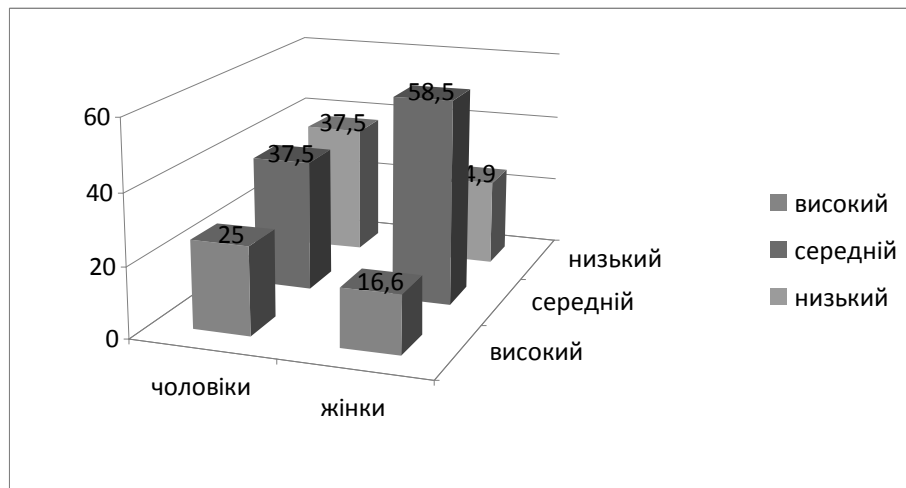

Рис. 2. Рівні переживання самотності людьми похилого віку

Як бачимо з рисунка 2, високий рівень самотності за цією методикою продемонстрували 25% чоловіків і 26,6% жінок, низький – 37,5% чоловіків і 24,9% жінок. Зрозуміло, що у похилому віці реальність старіння тягне за собою багато причин самотності. Вмирають старі друзі, і хоча їх можна замінити новими знайомими, думка, що ти продовжуєш своє існування, не є достатньою розрадою. Дорослі діти віддаляються від батьків, іноді лише фізично, але частіше з емоційної потреби бути самим собою і мати час і можливість займатися власними проблемами і взаєминами. Зі старістю приходять побоювання і самотність, викликане погіршенням здоров'я і страхом смерті.

На основі проведеного нами емпіричного дослідження можемо зробити **висновок**, що особам похилого віку властивий значний рівень емоційного переживання старості. Так, до змісту переживань

входять переживання за власне здоров'я, позитивні емоції, які викликають близькі люди, і страх перед смертю. Показово, що у більшості випробуваних домінує емоційний стан печалі і страх, які у формальному спілкуванні не виявляються. Що стосується стану самотності, високий її рівень виявлено у незначній кількості випробуваних, що доводить значний рівень їх самореалізації в соціумі. Тобто старість пов'язана не тільки з багатьма новими проблемами, вона обдаровує людину філософським баченням життя, умиротвореністю, терпеливим, розважливим ставленням до подій у світі і до людей, які її оточують. За відсутності значних проблем зі здоров'ям, наявності матеріального благополуччя, злагоди в родині багато людей справді проживають щасливу старість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карсаевская Т. В. Философские аспекты геронтологии / Т. В. Карсаевская, А. Т. Шаталов. — М.: Наука. 1978. — 216 с.
2. Мечников И. И. Этюды оптимизма / И.И. Мечников. — М.: Наука, 1964. — 340 с.
3. Мішыха Л. Психологічні особливості розвитку особистості в період геронтогенезу / Л. Мішыха // Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Серія «Філософія, соціологія, психологія». Зб. наук. пр. — 2009. — Вип. 14. — Ч. 2. — С. 17–27.
4. Нуллер Ю. Л. Депрессия и деперсонализация. / Ю. Л. Нуллер — Л.: Медицина, 1981. — 207 с.
5. Смульсон М. Л. Екзистенційне наповнення наративу старості / М. Л. Смульсон // Актуальні проблеми психології: психологічна герменевтика / за ред. Н. В. Чепелевої. — К.: Міленіум, 2005. — 212 с.
6. Стюарт-Гамильтон Я. Психология старения. — 4-е изд. / Ян Стюарт-Гамильтон. — Питер, 2010. — 320 с.
7. Тополь О. В. Теоретичний аналіз дослідження старості: геронто-психологічний підхід / О. В. Тополь // Гуманітарний вісн. Запорізьк. держ. інженерної акад.: зб. наук. пр. — 2008. — Вип. 34. — С. 152–160.

Михайленко А.

Науковий керівник – асист. Шевченко О. М.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ГОТОВНОСТІ ДО МАТЕРИНСТВА ДІВЧАТ СТАРШОКЛАСНИЦЬ

Постановка проблеми. Материнство – складний феномен, який має свої фізіологічні механізми, еволюційну історію, культурні та індивідуальні особливості. Материнство – це функція жіночого організму, яка спрямована на продовження людського роду і включає біологічний (виношування, народження і вигодовування дитини) та соціальний (виховання дитини як майбутнього громадянина своєї країни) аспекти.

На теперішній час спостерігається зростання феноменів порушеного материнства: відмова від вагітності та вигодовування, відмова від дитини, аборт, жорстоке поводження з дитиною тощо, які складають різні вияви інфантициду, тому вивчення чинників формування психологічної готовності до материнства є досить важливою й невирішеною проблемою в сучасній психології.

На думку В. Брутман, у наш час материнство займає незначне місце у житті жінки, адже стрімко зросло прагнення до високого професіонального статусу, прагнення до благополуччя та високого рівня споживання, що призводить до зміщення ролі материнства в системі цінностей сучасної жінки. Проте сучасні теоретичні та практичні дослідження, що вивчають проблему материнства, підкреслюють важливість материнської поведінки для розвитку здорової та гармонійної дитини. Інтерес до материнства в психології виник в руслі двох напрямів: при вивченні ролі матері в формуванні ранніх особистісних структур (психоаналіз та інші напрямки психології особистості: З. Фрейд, К. Хорні, Е. Еріксон та ін.) і в практичних дослідженнях, пов'язаних з порушенням психічного розвитку дитини (дитяча психіатрія, соціальна дезадаптація, психологічні проблеми підлітків: А. Фрейд, М. Кляйн, Д. Віннікотт).

У вітчизняній психологічній науці велику увагу приділяли вивченню материнського ставлення, материнської (батьківської) позиції та дитячо-батьківської взаємодії (Е. Ейдемільлер, В. Гарбузов, А. Варга, А. Співаковська та ін.). Поведінка матері розглядається як джерело розвитку дитини (М. Лісіна, Н. Авдєєва, О. Смирнова, В. Перегуда). Дитина та матір розглядаються як складові єдиної динамічної системи (Л. Шнейдер).

Останніми роками в психології активно розробляються різні аспекти проблеми материнства: психологічний компонент гестаційної домінанти (Е. Ейдемільлер), стадії та етапи формування материнства в онтогенезі (Г. Філіппова), особливості материнсько-дитячих стосунків (Р. Мухамедрахімов) тощо. Все частіше материнство досліджують не тільки як забезпечення якості раннього розвитку дитини (теорії прихильності Дж. Боулбі, плекання К. Вітакера), але й як складову жіночої особистості, актуалізація якої є одним із показників сформованої гендерної ідентичності (С. Біркхойзер–Оері).

Констатуючи суттєвий внесок названих учених в розробку психології материнства, слід зазначити, що їх творчий доробок зорієнтований на окремі теоретичні аспекти аналізованої проблеми. Зокрема, недостатньо розкритими є окремі аспекти готовності до материнства дівчат – вихованок дитячого будинку, що зумовлює актуальність проблеми.

Метою статті є аналіз результатів соціально – психологічних чинників становлення готовності до материнства дівчат – вихованок дитячого будинку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У науці материнство вивчається в різних галузях: педагогіці, психології, соціології, соціальній роботі. За визначенням Р. Овчарової, материнство – це «соціально-психологічний феномен, що являє собою сукупність знань, уявлень та переконань стосовно себе у батьківській ролі, які реалізуються у проявах поведінкової складової материнства» [6, с. 16].